

законодавства: сутність, необхідність та методологічні основи. – К.: Логос, 2001. – 46 с. 12. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: позиція держави та погляд громадянського суспільства: 36. документів / Упоряд.: О.М. Руднева, Г.О. Христова. – К.: Істина, 2007. – 240 с. 13. Модельні справи із застосування Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок / Григор'єва Л.І., Руднева О.М., Христова Г.О. та ін.. – К.: Істина, 2006. – 184 с. 14. Офіційний вісник України. 15. Оценка положения женщин. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин: Руководство по отчетности. – Алматы: Акыл Китабы, 2000. – 98 с. 16. Руднева О.М., Христова Г.О. Процедура контролю за виконанням державою зобов'язань згідно з Конвенцією про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок // Вісн. Верхов. Суду України. – 2006. – № 5 (69). – С. 38-43. 17. Тодорова О. Розвиток гендерного законодавства // Уряд. кур'єр. – 2008. – № 10. – С.10. 18. Христова Г.О., Уварова О.О. Законодавче забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: міжнародний досвід та національні особливості. – Х.: Райдер, 2006. – 72 с. 19. www.unhchr.ch; www.un.org.

Надійшла до редакції 06.10.2008 р.

УДК 321.011

О.М. Сіваш, асистентка

*Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

СУВЕРЕНІТЕТ І ПРАВА ЛЮДИНИ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Теорії суверенітету в науці міжнародного права завжди приділялася велика увага. Її вивченням займалися такі вчені, як Г.І. Тункін, Є.О. Коровін, Я.М. Магазинер, В.С. Шевцов та ін. Серйозне теоретичне дослідження цієї теми здійснено в роботі І.Д. Левіна. Сучасні розробки питань суверенітету зустрічаємо в роботах Б.М. Кліменка, В.О. Карташкіна, С.В. Черніченка та ін. Однак, незважаючи на зазначене, вони залишаються

актуальними й до сьогодні. Суверенітет, як одна з ключових категорій політичної науки й міжнародного права, переживає нині період переосмислення, уточнення свого значення й ролі. Метою даної статті є дослідження взаємодії і співвідношення принципів суверенітету й поваги до прав людини в сучасному міжнародному праві. Її новизна полягає в погляді під іншим кутом зору на ідею суверенітету і її реалізацію в сучасних міжнародних

відносинах.

Державний суверенітет – складне правове поняття, що має давню історію. Французький політичний мислитель Ж. Боден був першим теоретиком суверенітету, саме з нього бере початок розвиток цього поняття» [3, с. 245] Цей учений в роботі «Шість книг про республіку» (1576 р.) вперше виклав концепцію суверенітету, й назавжди поєднав його з державою: «Держава є здійснення суверенною владою справедливо-го управління багатьма сім'ями й тим, що знаходиться в їх спільній власності» [2, с. 144]. Сам суверенітет науковець визначав як абсолютну, постійну, неподільну владу. Концепція суверенітету Ж. Бодена стала теоретичним підґрунтям централізації влади в умовах феодальної роздрібності й дозволила державі піднятися над феодалами й звільнитися від зазіхань на вищу владу Папи й імператора.

З появою в середньовічній Європі системи суверенних держав принцип суверенності, який поступово затвердився в політичній свідомості західно-європейців, отримує закріплення в міжнародному праві. Вестфальський мирний договір (1648 р.) заклав підвалини миропорядку на наступні декілька століть. Фундаментом Вестфальської системи став принцип суверенітету держав, а все міжнародне право було зорієнтоване

на цю керівну ідею. «У рамках цієї концепції суверенітет розглядається як універсальна цінність, як самоцінний автономний моральний принцип» [7, с. 4].

З того самого часу проблема суверенітету стала предметом нескінченних дискусій і не залишала кола пріоритетних питань у науці міжнародного права. Це й зрозуміло, адже якщо держава є основним суб'єктом останнього, то будь-які зміни в розумінні такої його властивості, як суверенітет, є надзвичайно значимими для нього. За словами І. Кларка, «міжнародне право розвивалося одночасно з концепцією політичної суверенності» [5, с. 25].

У сучасній міжнародно-правовій науці суверенітет держави розуміють як її незалежність у міжнародних відносинах і територіальне верховенство в межах країни. Але його принцип є лише одним з низки основних у сучасному міжнародному праві, відлік якого пов'язують із закінченням другої світової війни й заснуванням ООН.

Основоположне значення державного суверенітету закріплено в низці міжнародно-правових документів, у тому числі й у Статуті ООН. У ньому говориться, що Організація Об'єднаних Націй заснована на принципі суверенної рівності всіх її членів (п. 1 ст. 2) і зазначається, що Статут жодною мірою не дає Організації

права на втручання в справи, які, по суті, входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави, і не вимагає від Членів ООН направлени їх на вирішення в порядку цього Статуту (п.7ст.2).

Разом із цим одна із цілей ООН – це здійснення міжнародного співробітництва, ... в заохочення й розвиток поваги до прав людини й основоположних свобод для всіх, незважаючи на расу, стать, мову й релігію (ст. 1 п.3).

Саме з появою ООН пов'язано виникнення й розвиток нової галузі міжнародного права – міжнародного захисту прав людини. Їх вихід на міжнародний рівень викликав нові дискусії навколо концепції суверенітету. Розпочати потрібно, мабуть, з того, що для класичного міжнародного права відносини між державою і власними громадянами розглядалися як виключно внутрішні її справи. Звернення до цього питання було скоріше винятком, який лише підтвердив правило. Так, у 1815 р. на Віденському конгресі було прийнято Конвенцію про заборону торгівлі неграми-невільниками. Історії відома й так звана гуманітарна інтервенція – збройне втручання Великобританії, Франції й Росії, які у 1827 р. втрутилися в боротьбу Туреччини і Греції задля захисту християнського населення останньої.

Поява першої універсальної організації – Ліги націй (1919 р.)

суттєво не змінила ситуації в царині міжнародного захисту прав людини. Хоча в рамках цієї організації держави й намагалися захистити права національних, етнічних і релігійних меншин, але дійового механізму впливу на порушників не було.

Тільки в середині ХХ ст. жахливі події другої світової війни довели обмеженість будь-якої теорії й цілей, що досягаються порушенням базових прав людини на життя і свободу. Як ніколи став очевидним зв'язок між гуманітарними проблемами і завданням попередження війни. Лише відчувши трагедії 2-х світових воєн, людство збагнуло необхідність закріплення прав людини й механізму їх захисту на міжнародному рівні.

Уже у Преамбулі Статуту ООН стверджується: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості врятувати прийдешні покоління від бідувань війни... і знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок, в рівність прав великих і малих націй...». Ось що пише Г.І. Тункін: «Не наводячи переліку основних прав і свобод людини, Статут ООН тим не менше ввів у міжнародне право принцип поваги основних прав людини, що накладає на держави певні зобов'язання» [12, с. 67].

Знаковим документом у га-

пузі прав залишається Загальна декларація прав людини, проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 р. Це перший міжнародно-правовий акт, що містив каталог прав особи. Наступним кроком було прийняття низки міжнародно-правових документів у сфері захисту прав людини як на універсальному (Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього (1948 р.), Пакт про громадянські та політичні права і Пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966 р.) та ін.) так і на регіональних рівнях (Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), Американська конвенція про права людини (1969 р.), Африканська хартія прав людини та народів (1981 р.). І що дуже важливо, були створені міжнародні органи, що здійснюють контроль за дотриманням державами взятих на себе зобов'язань. До них, наприклад, належать: Комісія з прав людини ЕКОСОП ООН – на універсальному рівні, Європейський суд з прав людини – на регіональному.

Ми спостерігаємо вражаючу життєздатність суверенітету, та його здібність пристосовуватися до змін умов існування держави. З одного боку, він стрімко еволюціонує, з другого – еволюція

відбувається в рамках сталого визначення. Згідно зі Статутом ООН суверенітет держави є визнаним принципом, однак його доповнення іншими основоположними принципами міжнародного права, серед яких і повага до прав людини, вплинула на розуміння самостійності держави. Якщо «з точки зору «класичної» доктрини суверенітету держава сама встановлює межі міжнародно-правового регулювання» [8, с. 122], то в сучасному міжнародному праві держава діє незалежно, але в межах уже існуючих принципів. «Сьогодні незалежність держави в міжнародних відносинах здійснюється в рамках загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Це означає, що суверенна держава нічим не обмежена у своєму волевиявленні й дії, доки вони не починають протирічити загально-визнаним принципам і нормам», – пише Б.М. Кліменко [6, с. 16]. І.І. Лукашук навіть зазначає, «що загально-визнані норми про права людини мають характер загальних принципів права, однаково притаманних, як міжнародному, так і внутрішньодержавному праву». І робить висновок: «Завдяки цьому вони мають особливі юридичні якості. Ані міжнародний договір, ані внутрішньодержавний закон не можуть обмежити прав людини» [10, с. 34].

Звернімося ще до одного

цікавого аспекту зв'язку прав людини й концепції суверенітету. Ефективність дії міжнародного права загалом, і в галузі прав людини зокрема, залежить від волі держав передати частину своїх суверенних повноважень під більш широкий міжнародний контроль. Тут на перший план виходить питання самостійності держави: чи знищується вона договірними обмеженнями? «З нашої точки зору, пише І.Д. Левін про міжнародні договори, суттєвою є взаємність в обмеженні державних прав у міжнародних договорах» [8, с. 77]. Відповідно до принципу взаємності щодо права міжнародних договорів суверенні держави при ратифікації міжнародного договору виходять з того, що всі держави – сторони цього договору – делегують рівну частку своїх суверенних повноважень. Сутність цього принципу: кожна сторона діятиме у відповідний спосіб, тому що інша теж буде діяти подібним чином. Міжнародне право в царині прав людини привнесло в міжнародне право 2 важливі новації: (а) воно ґрунтується не на взаємних правах та обов'язках, а головним чином на системі багатосторонніх конвенцій і (б) останні накладають на держави (сторони) зобов'язання переважно стосовно конкретних осіб, які знаходяться під їх юрисдикцією, і меншою мірою щодо інших держав (сторін) [4,

с. 153]

У сучасному міжнародному праві змінилися погляди щодо внутрішньої компетенції держави. Як і в добу класичної системи міжнародного права, для сучасності невтручання у внутрішні справи, безумовно, залишається важливим принципом. Однак розвиток міжнародного співробітництва у сфері захисту прав людини та основних свобод й утворення механізмів їх міжнародного захисту мало результатом окреслення меж свободи поведінки держави стосовно власних громадян. Як зазначає Г.І. Тункін, «міжнародне право втрутилося у сферу, яка завжди розглядалася як така, що належить до внутрішньої компетенції держави і в якій, що дуже важливо, дуже сильно виявляються специфічні риси різних суспільних систем» [12, с. 69]. Важливо однак зауважити, що «положення про те, що права людини перестали бути чисто внутрішньою справою держави, не означає їх виключення зі сфери дії внутрішнього права. Останнє продовжує грати основну роль, а міжнародне право – субсидіарну, допоміжну» [9, с. 160]. Це положення фіксується вимогою про вичерпання внутрішньодержавних засобів захисту права перед зверненням до міжнародних судових чи квазісудових структур.

Підбиваючи підсумок викла-

деному, можемо сказати, що ідея державного суверенітету в основних рисах збереглася й до сьогодні. Однак під впливом гуманістичної компоненти в поглядах на міжнародні відносини вона продовжує еволюціонувати. За

думкою С.С. Алексєєва, ми стаємо свідками переходу від «права держави» до «гуманістичного права» або права громадянського суспільства, в якому дотримання прав людини стає одним з найважливіших [1, с. 4].

- Список літератури:** 1. Алексєєв С.С. Философия права. – М.: Норма, 1999. – 410 с. 2. Антология мировой философии: В 4-х т. – Т. 2 / Состав. В.В. Соколов. – М.: Мысль, 1970. – 776 с. 3. Bodin. J. Verhandlungen der internationale Bodin Tagung in Munchen Hrsg von Derzen H. – Munchen: Buk, 1973. – 547 s. 4. Гом'єн Д. Короткий путівник Європейською конвенцією з прав людини. / Пер. з англ. Т. Іваненко та О. Павличенка. – Львів: Кальварія, 2002. – 180 с. 5. Clark I. The Hierarchy of States: Reform and Resistance in the International Order. – Cambridge: Cambridge University Press, 1989. – 253 p. 6. Клименко Б.М. Суверенитет правового государства // Моск. жур. междунар. права. – 2000. – № 3/2000/39. – С. 15-22. 7. Кузнецова Е. Западные концепции государственного суверенитета // Международ. процессы. – 2008. – Т. 6. – № 1(16). – С. 4-11. 8. Левин И.Д. Суверенитет. – М.: Минюста СССР, 1948. – 375 с. 9. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век. – М.: Спарк, 2000. – 279 с. 10. Лукашук И.И. Международное право: Учебник: Особ. ч. –М.: Изд-во БЕК, 1998. – 410 с. 11. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. – К.: Управління громад. інформ., 1969. – 138 с. 12. Тункин Г.И. Теория международного права. – М.: Зерцало, 2000. – 416 с.

Надійшла до редакції 26.09.2008 р.